

NEMCSAK A MAGAM NEVÉBEN

A Keresztény Magvető 1997. 1. számában megjelent a Könyvszemle rovatban a Vallomás Magunkról című könyv ismertetője. Azon nem csodálkoztam, hogy (Kis) tollából, de azon felette igen, hogy a Keresztény Magvetőben. Mert folyóiratunk eddig megpróbált a legmesszebbmenően tárgyilagos lenni úgy a személyekkel, mint az írásokkal szemben.

A nyilvánosságot nyert írások alatt a szerzők vállalni szokták nevüket. Gondolkoztam azon, hogy ki lehet ez a (Kis), - Kiss Károly medgyesi lelkész semmiképpen sem, mert a püspök úr után ő volt a második, aki üdvözölt a könyv megjelenése alkalmából. Még vannak egyházunkban Kiss-ek, de ők két-szel írják a nevüket, - így hát állhatna akár (Nagy) is az írás alatt. A kimondott vagy leírt szó felelősségvállalást tételez fel attól, aki azt kimondja vagy leírja, - az aláíró ráteszi a felelősség pecsétjét aláírásával. (Kis) nem tette rá, hanem megbújt egy gyáva zárójelben.

A „vegyes érzésekkel” bevezető szavak már sejtetik a lesújtó kritika közelségét, mint ahogy júliusban a gomolygó sötét fellegek jelzik a jégeső érkezését.

(Kis) taglalja az ötlet születését, újra idézi az egyszer-kétszer-háromszor már megjelent szöveget, mellyel a gyűjtőíveket elküldtem. Rá kell jönnöm, hogy ő jobban tudja, hogy hogyan születtek az ötletek, mint én. Még meg is dicséri a „jó ötletet és kezdeményezést”. De hamar következik a mutatóujj feltartása, utána pedig a számonkérés ...miért ennek a 8 lelkésznek az írása jelent meg? Ugyanbiza?!

1989 előtt volt Kiscenzor, Nagycenzor és Főcenzor. Ők voltak a könyvkiadás cerberusai, akik kiszúrták a „gyenge” pontokat és visszadobták az írásokat. Hála Istennek ennek vége!, gondoltam 89-ben, de (Kis) azt mondja, hogy nem egészen így áll a dolog. Kideríti, hogy 16 kérdőívet küldtem el először, - majdnem eltalálta. Nem küldtem akkor minden lelkésznek, így igaz. "Nem is csak egy-egy lelkész adott hangot »csodálkozásának«: semmit sem tudott, még csak nem is hallott a készülő kötet tervéről.". Már akkor világos volt előttem, hogy az I. kötet keretébe nem fog beleférni egyházunk minden lelkészének vallomása, ezért terveztem kétkötetesre.

(Kis) valótlanságot írt: „...rosszul esett nekik a mellőzöttség! Őket senki sem kérdezte meg. Pedig ők szívesen vallottak volna..”. Ha az egyetemes egyház körlevelet bocsát ki könyvkiadás tárgyában és a felkérésből kimaradnak lelkészek, akkor ez az érvelés jogos volna, - de nem áll ez teljesen személyes kezdeményezésre. A II. kötetre a gyűjtőíveket közvetlenül az I. kötet megjelenése után küldtem el egyházunk minden lelkészének.

„Illett volna köszönetet mondani”, - köszönetet mondtam: szóban és levélben, úgy éreztem, hogy ezzel a személyes formával az ügynök ez az oldala el van intézve, mert az írások önmagukért beszélnek.

„...az 1947-es szárazságot...” - a szárazság 1946-ban volt. Tagadhatatlan, hogy akaratom ellenére is maradtak hibák a könyvben, ami engem is bosszant. Viszont számomra nem az adja meg a könyv értékét, hogy a 177. oldal 12. sorában kimaradt az á betű, hanem a benne megnyilatkozó lélek. Dr. Bakk Sára református vallású orvosnő, néhai Tamási Áron jó barátja, a könyv elolvasása után örömmel mondotta: „egy szuszra olvastam végig, nagyszerű lelki táplálék.” Ő teljesen kívülálló, nincs miért hazudjon vagy hízelegjen. Ő bizonyára más szemüveget használt és nem a kiugratott betűket kereste, hanem valami mást, amit mégis talált.

A lelkészek önmagukat adták írásaikban, - megtehették volna, hogy „át-emeljenek” prédikációkat hibátlanul valahonnan, ugyanis olyan már történt egyházunkban, hogy valakit főpásztori megintésben kellett részesíteni a plagiálásért.

Végül is (Kis) nem kegyelmez és kegyetlenül lesújt: „Hát azért sem lenne szabad ilyen munkát kiadni!” 22 ember munkájára sújt le a zárójeles dorong. Bár ő is elismerte, hogy az ötlet „jó” volt, az érzések utána „vegyesek”, elismeréssel kell szólnunk, -mégis elkiáltja: „recipe ferrum”. Nem vártam a munkáért sem elismerést, sem köszönetet, hisz azért csináltam, mert örömet okozott nekem, és hittem, hogy vele közösségem javát szolgálom.

Ami engem illet, én ezután is azt vallom, hogy csinálni kell a dolgokat, dolgozni és írni kell, mert sokkal többet ér ez, mintha valaki a szemöldökét ráncolva gyártja a kritikákat, de a munkával és fegyellemmel adósa marad önmagának és a közösségnek. Könyvespolcomon lenne még üres hely a (Kis) könyvének is, - de ma még nincs ott, lehet, hogy holnap? Ezért hiszem, hogy ő a „holnap” embere, aki holnap kezdi a kötelesség teljesítését, a munkát, az önfegyelmet, - de a jövő ma kezdődik, a ma leírt és elmondott szóval, a ma elvégzett szolgálattal és nem a holnapival.

Kedves barátaim, lelkésztársaim! Köszönöm a sok szép írást, amit a II. kötet részére küldtetek, s amelyek, hiszem, hogy nemsokára meg fognak jellenni, minden „tárgyilagos” kritika ellenére is. Nemcsak a magam nevében szóltam, de azok nevében is, akik nevüket és írásaikat adták a könyvhöz.

KEDEI MÓZES

THE MANUSCRIPTS OF THE UNITARIAN COLLEGE OF CLUJ/KOLOZSVÁR IN THE LIBRARY OF THE ACADEMY IN CLUJ-NAPOCA. Compiled by Elemér Lakó. I. Catalogue, II. Indices. (A Cluj-Kolozsvár-i Unitárius Kollégium kéziratai a Kolozsvár-Napoca-i Akadémiai Könyvtárban. Összeállította Lakó Elemér. I. Katalógus, II. Mutatók.) Szeged, 1997. 480+96 l.

Rég jelent meg az unitárius egyház múltja szempontjából olyan fontos kiadvány, mint ez a kéziratos-katalógus. Felsorakozik benne az egész egyháztörténet a kezdetektől századunk elejéig. De Kolozsvár története is benne foglaltatik el egészen a XIX. századig.

Az Unitárius Egyház legfőbb intézménye az 1557-ben alapított, s 1568-tól antitrinitáriussá lett kolozsvári kollégium volt. E tanintézet könyvtára egyben a felekezet központi könyvtára lett, sokáig a kézirattár-levéltár szerepét is betöltötte. Kristóf György 1942-ben írt tanulmánya szerint (*Tudományos intézetek Erdélyben 1919-ig*, Erdélyi Tudományos Füzetek 135.) ez tekinthető Erdély legrégebbi könyvtárának. Történetével foglalkozik még néhány tanulmány (Simén Domokos: Keresztény Magvető 1877; Benczédi Pál: Kelemen Lajos Emlékkönyv 1957), jó összefoglalást nyújt róla Gál Kelemen iskolatörténete. A benne őrzött kéziratananyag azonban mindig háttérbe szorult, mert nem volt elég pontos nyilvántartás róla. A kollégiumi könyvtárat 1837-ig diákok kezelték. Csak ekkor döntött úgy az Egyházi Képviseletanács, hogy tanárra kell bízni a vezetést, s Brassai Sámuel meg is választották könyvtárosnak. Attól fogva az iskola 1948-as államosításig egy-egy tanár látta el ezt a tisztséget a maga mellé vett néhány diákkal. Nos, az ilyen tanárkönyvtárosok örvendtek, ha a beérkező köteteket iktatták, polcokra helyezték, a kéziratokra soha sem jutott elég idejük. Valamikor századunk elején összeállítottak ugyan egy katalógust, mely akkor 1949 tételt tüntetett fel 2145 kötetben. S ezt folytatták az államosításig eljutva a 2459. leltári számig (jelzetig). Utóbb aztán kiderült, hogy egy-egy szám több művet is felölel, s akkor A,B,C stb. jelzetet illesztettek a számhoz. Az utolsó tanárkönyvtáros, Benczédi Pál (1883–1966) három és fél ezernél is nagyobbra becsülte az állományt. Ő volt az, aki 1957-es ismertetésében a kézirattár legfontosabb darabjait leírta, bemutatta.

A könyvtár és a kézirattár történetének sarkalatos dátuma 1948-49. Akkor a felekezeti iskolákat az ún. tanügyi reformmal államosították, de a könyvtárakat külön választották, dokumentációs gyűjteményekké nyilvánították. Kolozsvárt a három nagy felekezeti iskola könyvtárát a Román Akadémia helyi fiókkönyvtárává nyilvánították, majd hozzájuk csatolták a Ferenc-rendi kolostor, a szatmári katolikus püspökség és a balázsfalvi görög katolikus tanintézetek könyvanyagát. Az új beosztás szerint az egykori unitárius állag a III. számú részleg megjelölést viselte, mindaddig, amíg a gyűjteményeket 1975-ben a Farakas utcai modern - de minden szempontból szerencsétlen elképzelések szerint felhúzott - épületben nem egyesítették. Még jó, hogy a könyvek jelzeténél meghagyták az *U*, a folyóiratoknál a *P.U.*, a kéziratoknál a *Ms.U.* állagazonosító betűket. Így az anyag bármikor különválasztható.

Az unitárius könyvtárral együtt átvette az akadémia annak gondozóját is, Benczédi Pált, aki ezután csak a könyvtárnak élhetett. Munkatársakat is osztottak be melléje. Az akadémia keretében nekifogtak mind a könyvtár teljes anyagának a katalogizálásához, mind pedig a nagyon elhanyagolt kéziratár rendezéséhez. Először az utóbbi felleltározására került sor, majd az 1960-as évek végén alkalmazott dr. Lakó Elemér (1929-1986) kapta azt a feladatot, hogy készítse el a kéziratár katalógusát. Lakó magyar nyelv és irodalom szakos tanéerként indult, az egyetemen adjunktus volt, mikor az 1956-os magyar forradalommal való rokonszenvezés ürügyén börtönbe vetették. Meghurcoltatása után a latinul és angolul is tudó filológus felkészültségéhez méltó feladatot kapott. A napi teremőri kötelezettségek mellett egy évtizedet dolgozott a katalóguson. 1980-ra gépelte le 5-6 példányban a leíró rész 973 oldalát (*Catalogul manuscriselor unitariene păstrate la biblioteca Filialei Cluj-Napoca a Academiei R.S.R.* Intocmit de dr. Lakó Elemér. Cluj-Napoca, 1980. I. kötet. XXXV+511 l. II. köt. 512-973. l.), majd 1981-re elkészült a mutatóval is (*Indice la catalogul manuscriselor unitariene păstrate la biblioteca Filialei Cluj-Napoca a Academiei R.S.R. Cluj-Napoca*, 1981. 241 l.) Ez a hatalmas munka talán az akadémiai könyvtár legnagyobb addigi teljesítménye volt, csodájára jártak a kutatók. Előkészületek történtek sokszorosítására is, de ez félbemaradt. Sajnos, az Unitárius Egyház alig-alig vett tudomást a mű elkészültéről, s csak az 1990-es évek elején tett lépéseket dr. Erdő János egyháztörténész, akkori főjegyző, a gépirat megszerzésére és sajtó alá rendezésére. Utóbb a Keserű Bálint és Balázs Mihály szegedi professzorok vezette kutatócsoport magára vállalta a sajtó alá rendezést, s amerikai, valamint magyarországi alapítványi támogatással megjelentette a köteteket.

A szegedi kiadvány a Lakó Elemér munkájára épül, de nem teljesen azonos ezzel. Mindenekelőtt Lakó munkája román alapnyelvű, bár bevezetőjét közli magyar és angol fordításban is. A szegedi kiadvány teljesen angol alapnyelvű. Az utóbbi valamelyest egyszerűsíti a leíró cikkelyeket, de nem egy helyen pontosítja Lakó adatait, szétválaszt kiadványokat. Lakó háromféle mutatót közöl: 1. Tulajdonnév-, 2. Tárgy-, 3. Nyelvmutató. A szegedi kiadványban külön adnak egy szeménynévmutatót, egy possessor-mutatót, valamint egy helységnév mutatót. A csak az 1980-as változatban megtalálható tárgymutató szerint van bibliográfia, birtokösszeírás, beszéd, életrajz, színmű, könyvtári katalógus, levelezés, perirat, valamint jogi, közgazdasági, filozófiai, teológiai, történelmi, geneológiai, zenei, orvosi kézirat, önképzőköri jegyzőkönyv, diáklap a gyűjteményben - hogy csak pár kategóriát emeljünk ki. A nyelveket illetően a magyaron és a latinon kívül a legtöbb a német és az angol kézirat, de akad néhány francia, olasz, lengyel, román, sőt egy-egy görög és héber szöveg is.

A szegedi kiadvány négyoldalas előszava az Index-kötetbe szorult, ez bőven idéz Lakó egykori angol bevezetőjéből. Ennek történeti részét - Lakó eredeti magyar megfogalmazásában - mi is ide illesztjük:

„A kollégium, illetőleg könyvtárának történetével foglalkozó munkákból köztudott, hogy - eltekintve az 1603-i Basta-féle dúlástól, az 1655-i, meg az 1689-i és 1697-i kolozsvári tűzvészek pusztításaitól - a könyvtár állományára a legnagyobb csapást az 1716-i év jelentette: ekkor ugyanis Steinville osztrák tá-

bornok katonáival foglalta vissza a katolikusoknak az 1568 óta unitáriussá lett főtéri Szent Mihály templomot, s ezzel természetesen a templom sekrestyéjében elhelyezett könyvtár is visszakerült a katolikusok birtokába. Mártonfi György püspök azonban nem elégedett meg a reformáció előtt írt katolikus művek jogos visszavételével (ezeket a jezsuita kollégium, illetőleg a plébánia könyvtárába vitette), hanem a reformáció korában írtak fölött is rendelkezett: néhányat (nem lehet tudni hányat) visszaadott az unitárius egyháznak, a zömét azonban halomra hordatta a cinterembe és elégette. Három napig tartott a nagy könyvégetés. Később mégis kiderült, hogy sokkal több nyomtatott könyv maradt meg, mint ahogyan eddig vélték, s ebből arra lehet következtetni, hogy az égetést magát nem vitték végbe az esetleges mentési kísérleteket lehetetlenné tevő szigorú ellenőrzés mellett. A kéziratok 16. századi törzsállománya azonban - sajnos - vagy valóban elégett, vagy olyan »mentő« kezekbe került, amelyekből többé soha sem jutott a könyvtárba. (A visszakapott, illetőleg megmentett könyveket 1716 után a Huszár-házban helyezték el.)

A nagy csapás után a 18. század folyamán ismét megindult a könyvtár újralétesítését célzó gyűjtés. Az olyan lelkes adományozók áldozatkészségéből, mint Suki László, Augusztinovics Pál, Bölöni Farkas Sándor, Gedő József, Nagyajtai Kovács István, dr. Bartók István, Simén Domokos, Brassai Sámuel - hogy csak a legkiemelkedőbbeket említsük - végül is összeállt az a kéziratállomány, amely háromezernél is több darabjával, sajátos unitárius jellegénél fogva egyedülálló forrásanyag hazánk művelődéstörténetének radikális antitritárius irányzatához.”

A továbbiakban Lakó rámutat a katalógus összeállításának három elvi szempontjára: 1. folytonosság, vagyis megtartja a régi jelzeteket, mert már így kerültek be a kéziratok a szakirodalmi utalásokba; 2. tömörség, vagyis csak a kézirat azonosításához szükséges fontosabb adatokat közli; 3. könnyen kezelhetőség, vagyis az azonos szám alá iktatott több művet betű-jelzettel látja el, ahol szükséges, a kolligátumok lapszámát is közli. Itt a szegediek tovább finomítottak, mert a vegyes gyűjtemények szétválasztására a betűs jelzet után újabb arab számot illesztettek (pl. 414/B-1). A jelzet alatt következik a szerző neve, lejjebb a kézirat címe (műfaja megjelölése angolul), újabb sorban a kézirat nyelve, eredeti vagy másolat volta, keletkezési ideje, helye, az esetleges fordító és másoló neve, a bejegyzett tulajdonosok felsorolása. Az utolsó előtti sor a lapszámot, formátumot, kötéstípust közli. Ez alatt néha utalások találhatóak a hasonló tartalmú kézirat számára, az esetleges kiadás idejére, helyére, a tétellel kapcsolatos szakirodalomra.

A 2472 szám szerinti, de a betűs jelzetek miatt közel ezerrel több tételt átnézve, az unitárius művelődéstörténet szinte teljes névsorát megtaláljuk Dávid Ferenctől Gál Kelemenig. A törzsanyagot a XVIII-XIX. századi teszi ki, de még a XX. század első feléből is szép számmal akad itt kézirat. Szinte valamennyi püspök és kollégiumi professzor egyik-másik műve autográf kéziratban vagy másolatban is található. Kezdve a hitvitázó és hitvédelmi iratoktól, prédikáció-gyűjteményektől és katekizmusoktól a peregrinációs albumokon, középiskolai és egyetemi jegyzeteken, misszilis leveleken, személyes iratokon, naplókön át a diákfolyóiratokig minden található e katalógusban. A XVIII. szá-

zadot megelőző anyag általában hagyatékok útján jutott ide. A legrégebb és legtöbbet idézett történelmi dokumentum Nagyajtai Kovács Istvánnak köszönhető: a kolozsvári magyar polgárok 1453-as összeírása. Számos Dávid Ferenc-, Paleologus Jakab-, Enyedi György-, Bogáti Fazakas Miklós-kézirat vagy korabeli másolat egyedülálló értéket képvisel. A Ferenc József Tudományegyetem legtöbb professzorának is megtalálható az unitárius hallgatók lejegyzete kurzusa. De akadnak bécsi, göttingai, lipcsei, bázeli, hallei jegyzetek is szép számmal.

Az Index-kötet Balázs Mihály előszaván kívül tartalmazza a szakirodalmi bibliográfia, valamint a rövidítések jegyzékét és a háromféle mutatót. A legfontosabb az általános névmutató, ahol a személynév után lehetőleg közlik a születési-halálzási évszámokat, vagy legalább a századot, amikor az illető élt. Azután nagybetűs rövidítésekkel bevezetve a jelzetet: *A* (author= szerző) az eredeti művek, *T* (translator= fordító) a fordított művek, *P* (possessor= tulajdonos) az egykor birtokolt kötetek, s végül *E* (else= más) minden a személyre utaló további említés leelőhelye. Nem egy jelesebb személyiség esetében valamennyi kategóriánál több sornyi jelzetet kellett regisztrálni. A felsorakozó nevek és átutalások száma 2400 körül mozog. A külön elkészített 12 lapos tulajdonos-jegyzék azért érdekes, mert itt a személyneveken kívül pár unitárius intézmény is szerepel. A Helységnév-mutató Erdély esetében a hivatalos román elnevezéseket veszi alapul (ezek után jön zárójelben a latin, német és magyar név), de a magyar, latin, német névtől utalnak a román elnevezésre.

Az előszó szerint ez a két kötet csak próbalenyomat, a szegedi számítógépes adatházis jóval hővebb az itt közöltekénél, s kéri is az észrevételeket, kiegészítéseket. Talán a legszembeötlőbb, hogy az 1709-1786 között élt unitárius püspök nevét következetesen Ágh-nak írják, márpedig eddig mindenütt Agh-nak (= agg, öreg) szerepel. A 111/A tételnél a *román* jelzöt (Romanic helyett) Romanian alakban kell használni. A 244/C kötet címe latin szövege ellenére román nyelvű: *Catechism unitarian*. Bizonyára valaki ezt utólag ráírta, de a szöveg alaposabb átnézésével, hasonlításával meg lehetne találni az eredeti latin címet is. A születési és halálzási évszámok tucatjait lehetne megadni a Keresztény Magvető indexe, az egyházi gyászjelentés gyűjtemény, valamint geneológiai munkák segítségével. Alulírott anyai öse és rokonai közül az indexben szereplők évszámait ide iktatja: id. Gyergyai Ferenc ügyvéd (1785-1845), Gyergyai Ferenc királybíró (1799-1874), id. Gyergyai Pál (1689-1751), ifj. Gyergyai Pál (+ 1784) - ő a 88 jelzetű „jegyzőkönyv” írója, mert a feleség neve az övével egyezik, fia Gyergyai László (1760-1833) csak mint örökös írt bele; Gyergyai Sámuel (1794-1851), Pákei József (1759-1802), id. Pákei Lajos (1808-1864), Ferencz Ákos (1861-1922), dr. Ferencz József (1873-1953), Kantz József (1885-1950) és felesége Engel Ella (1890-1956). E dátumok s még sok más a Házsongárdi temető sírkövein szerepeltek, vagy még ma is olvashatók!

A bevezető részben jó lett volna utalni a könyvtár és a kéziratár történetét összefoglaló eddigi legfontosabb dolgozatokra (Simén Domokos, Gál Kelemen, Benczédi Pál), s mindenekelőtt Lakó összefoglaló tanulmányára: *A*

Kolozsvári Unitárius Kollégium könyvtárának kéziratai a kolozsvári akadémiai könyvtárban (Művelődéstörténeti tanulmányok. Bukarest, 1980. 201-220).

Összegezéssel elmondhatjuk: Lakó Elemér gépiratának felhasználásával a szegedi egyetem kutatócsoportja egy olyan katalógust rendezett sajtó alá, melyet ezután senki sem nélkülözhet az unitarizmus múltjának tanulmányozásakor.

Dr. GAAL GYÖRGY

Enyedi György válogatott művei. Válogatta Balázs Mihály és Káldos János. Kriterion Könyvkiadó. Kolozsvár. 1997. 239 l.

Mind az unitárius egyház, mind az erdélyi és az egyetemes magyarság örömmel üdvözölhette a Téka sorozatban 1997-ben megjelent válogatást Enyedi György műveiből. Olyan képet nyújt ez a kötet szerzőjéről, amely sokoldalúbbá teszi eddigi ismereteinket róla.

Enyedi Györgyöt elsősorban unitárius püspökként és teológusként tartotta számon a közvélemény, amely, hálátlan módon, feledésbe engedte mérlni azt a hatalmas, sokoldalú és korában Európa-szerte ismert életművet, amely mind az unitárius egyház, mind a magyar művelődéstörténet szempontjából meghatározó jelentőséggel bír.

A kötet előszavában Balázs Mihály kiemeli Enyedi életművének legfontosabb mozzanatait, külön hangsúlyt fektetve arra a széleskörű műveltségre, amelyről a püspök írásai vallanak. Pogány és keresztény, antik és modern ismeretek szövődnek egységbe munkáiban, s ha ezt általánosnak is tekinthetjük a humanizmus korának nagy tudósainál, Enyedi erudíciójának sajátos színezetet ad retorikai és poétikai érzékenysége, valamint a reneszánsz filozófusainak alkotásaiban való alapos jártassága. Minderről megbizonyosodhatunk már csak akkor is, ha a kötet végének jegyzetanyagát tekintjük át. A szerkesztők tudatosan szenteltek igen nagy figyelmet a jegyzeteknek, segítséget kívánva nyújtani azoknak, akik Enyedi művelődési programját szeretnék tanulmányozni.

Öt nagyobb fejezetre oszthatjuk a kötetben megjelent írásokat: az első három ajánlólevelet foglal magában, egyet Molnár Gergely Grammatikájához, kettőt Enyedi Héliodórosz-fordításához. Ezt követi a jezsuiták kérdéseire adandó *Rövid válasz*-sorozat, majd a Szilvási János elleni vitairatnak szánt *Rövid értekezés a római hit régi eredete és folytonossága ellen*, részletek Enyedi főművéből, az *Explicationes*-ből, végül pedig szemelvények a prédikációiból.

Enyedi György egyházi jelentőségéről az elmúlt esztendőben már többször szó esett (gondolunk itt elsősorban az 1997 szeptemberében megrendezett nemzetközi konferenciára), ezért most e könyvben összegyűjtött munkák művelődéstörténeti tanulságaira szeretnénk rávilágítani.

Köztudott, hogy Enyedi mennyire szívén viselte a tanulóifjúság sorsát. Minden idők pedagógusai számára gondot jelent az ismeretek átadásának mikéntje, hiszen a diákok kedvét nagyon könnyű elvenni a tanulástól, ha nem a legmegfelelőbb módszert alkalmazza az oktató. Enyedi, a Csepreg környéki is-

kolák színvonalá miatt aggódva, rámutat arra, hogy a diákok szintjéhez kell alkalmazni a tudományt, mert semmi jó nem származhatik abból, ha szabályokat magoltat be velük a tanár. Molnár Gergely Grammatikáját rendkívül jó nyelvtankönyvnek ítélve, saját pénzén harmadszor kiadatta, s ehhez kérte Nádasdi Ferenc nyugat-magyarországi kultúrapártoló főúr ismerten bőkezű támogatását. Az ajánlólevél, amelyet külön irodalmi műfajnak tekinthetnénk, egy olyan kor szüleménye, amikor még nem létezett igazi olvasóközönség és irodalmi közvélemény (az irodalmi szón itt hármely értékkel bíró írást értünk). Ezért egy mű kinyomtatása a pénzt biztosító személy (mecénás) ízlésétől és hajlandóságától függött. Befektetése természetesen nem térült meg, de része lehetett a tudományok pártolójának kijáró dicsőítésben és magasztalásban. Enyedi sem fukarkodik a Nádasdi érdemeinek sorjázásával. Ugyanígy jár el a kötetben megjelent második, Báthori Zsigmond fejedelemhez címzett ajánlólevélben, amelyet az általa görögéből latinra lefordított Héliodórosz Aithiopiájának kiadása végett írt (a kiadás sajnos nem valósult meg). A humanista filológus is megszólal ebben az ajánlólevélben, amikor fordításának kettős célzatáról szól: egyrészt a mű szépségét dicséri és gyönyörködtetni kívánja az olvasót, másrészt emléket állítani Mátyás királynak, akinek híres könyvtárából származik az a kódex, amelynek alapján ismertté vált a görög regény. A kiadás elé még egy ajánlást szánt, ezúttal az olvasó számára, akit a *captatio benevolentiae* retorikai eszközével óhajt megnyerni művének. Ugyancsak a korabeli gyakorlatnak megfelelően szerényen (netalán a szerénység látszatával) mentegeti munkájának esetleges hibáit.

Művelődéstörténeti tanulságokat kínálnak Enyedi prédikációi is, amelyek a kötet legnagyobb részét alkotják. E beszédek ma is időszerűek, és különösen elevenné teszi őket a prédikátor színes, hangulatos, szemléletes stílusa. Gyakran használ élő nyelvi, nem egyszer népies kifejezéseket, s így humorral fűszerezi mondandójának súlyosságát. Emeljünk ki néhányat ezek közül: azt írja, a gyülekezetről és általában az emberi közösségről, hogy „Mint a madarak, ha valahova be nem rekeszted, együtt nem lesznek sokáig.” (86) „Jobb egy bölcs szegény, hogynem egynéhány goromba gazdag.” (104) Az Istenben hívőknek ezt ajánlja: „azt vegyük eszünkbe, hogy noha az Isten természete szerint igen irgalmas, kegyelmes, de azért nem jó csak ahhoz úgy támaszkodnunk, hogy az üdvösség dolgában tunyául és restül magunkat viseljük.” (150-51)

Enyedi beszédeiben a társadalmiság és az erkölcsiség egymással szorosan összefüggő tényezők. Gyakran hangsúlyozza az előjárók felelősségét embertársaikkal szemben, s figyelmezteti népét, mint hajdan Mózes a zsidókat, hogy a vezetők megválasztásakor elsősorban azok bölcsességét és tudományát vegye mércéül, de hasonlóképpen azt is, hogy Isten iránti szeretetük irányítsa őket táltumaik fölhasználásában. Az erkölcsiséghez hozzátartozik mindenki hitének a szabad gyakorlási joga, és ugyanakkor az a kötelessége, hogy szükség esetén bátran kiálljon meggyőződése védelmére. Jól tudjuk, hogy az unitárius egyház fennmaradásában milyen fontos szerepe volt Enyedi Györgynek. Világítsunk rá most egy, felekezeten túlmutató tanulságra: a nagy unitárius püspök nem egy beszédében a keresztény egyházak összefogása mellett érvel,

a corpus christianorum toposzának fölhasználásával. Mert amiképpen egy a test, de működését sokféle tag összhangja biztosítja, úgy kellene az egyetemes keresztény egyháznak is működnie. S ez lehet egyúttal a nemzet fennmaradásának is a biztosítéka. Jeremiás prófétához hasonlóan védi-óvja ő is népét az idegen elnyomástól, és a magyar reformáció irodalmában sajátos módon alkalmazza a zsidó és magyar nép közötti párhuzamot, amelyet a XX. századi transzilvanista irodalom majd olyan bőven kamatoztat.

Enyedi György életművének és emberi magatartásának leglényegesebb, számunkra, a XX. század végének iránykereső és tévelygő erdélyi magyarjai számára példaértékű tanulságát abban látjuk, hogy a nemzet és az egyház iránti felelősségvállalás révén találhatjuk meg helyünket és értelmünket ott, ahol élnünk adatott.

FÖLDES FERENC

ELŐFIZETŐINK FIGYELMÉBE!

A Keresztény Magvető előfizetési díja belföldön 6000 lej, melyet a lelkészi hivatal útján vagy közvetlenül az egyházi központban (Episcopia Unitariană, 3400 Cluj-Napoca, B-dul 21 Decembrie nr. 9) lehet befizetni.

Az előfizetési díj a nyugati országok részére évi 20 dollár.

Annual subscription from abroad \$ 20 (postage included) should be sent to the Unitarian Church Headquarters, B-dul 21 Decembrie nr. 9, 3400 Cluj-Napoca, Romania.

